

Realizace Cochemské praxe v České republice 2.

JUDr. Ing. Romana Rogalewiczová¹

Mgr. Tereza Killarová²

Jaké je potřeba udělat změny?

Cochemská praxe představuje velmi důkladně propracovaný a dokonale fungující systém vzájemné spolupráce jednotlivých zapojených profesí. Velká část z toho, na čem je tento systém založen, vůbec nepotřebuje oporu v zákoně, metodický podklad, pokyn k tomu, aby fungovat začalo. Je to čistě o přístupu a vůli konkrétních pracovníků, kteří se na řešení daného případu podílejí.

V České republice vyžaduje zavedení principů Cochemské praxe několik změn. Z nich pouze jedna je změnou legislativní, a to vyjmutí výkonu funkce opatrovníka z náplně činnosti orgánů sociálně-právní ochrany dětí. Přitom právě tento krok nesouvisí tak úplně s principy Cochemské praxe, protože tyto principy mohou orgány sociálně-právní ochrany dětí naplňovat i ve funkci opatrovníka dítěte. Všechny ostatní změny představují pouze změny myšlení a přístupu. A to jak na straně rodičů jako účastníků řízení, tak zástupců jednotlivých profesí, kteří se na řešení rodičovského konfliktu podílejí.

1. Rychlejší projednání věci

Soudy nejsou při projednávání věci vázány žádnými lhůtami.³ Nic jim proto nebrání, aby se případy rodičovských konfliktů zabývaly v nejkratším možném termínu. Velkým problémem zde je vnímání a postavení opatrovnických soudců. Opatrovnické soudnictví je systémem chápáno jako „podřadné“, opatrovnické soudci musí za měsíc vyřídit mnohem více věcí, než jejich kolegové řešící jinou agendu. Přitom rodinně-právní agenda je zcela specifická a je potřeba si uvědomit, že způsob, jakým bude řízení vedeno, jak dlouho bude trvat, zda a jak bude s účastníky řízení pracováno, se nesmazatelně promítne do budoucího života nejen dospělých účastníků řízení, ale především jejich dětí.

Rychlost projednání věci přitom neznamena věc co nejrychleji vyřešit, tedy zjistit skutkový stav, všechny právně relevantní skutečnosti a na jejich základě posléze vydat soudní rozhodnutí. Jde především o to ve věci co nejrychleji podniknout procesní kroky, ukázat účastníkům řízení, že se jejich problémem někdo zabývá. A těmi prvními kroky, které by podniknuty skutečně měly být, je nabídnutí pomoci účastníkům a zdůraznění, že řešení je především v jejich rukou a oni by se měli snažit věc sami vyřešit. A samozřejmě jim k tomu

¹ JUDr. Ing. Rogalewiczová je doktorandkou na Právnické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci, působí na Úřadě pro mezinárodněprávní ochranu dětí jako mentorka pracovní skupiny zavádějící Cochemskou praxi.

² Mgr. Killarová působí na Úřadě pro mezinárodněprávní ochranu dětí jako mentorka sítě rodičovských konfliktů v rámci pracovní skupiny zavádějící Cochemskou praxi.

³ S výjimkou návrhů na vydání předběžného opatření. Srovnej § 924 OZ ve spojení s § 452 a násl. ZŘS.

poskytnout dostatečný prostor a nabídnout pomoc. Ideálně aby si strany samy uvědomily, že řešení, kterého bude dosaženo v důsledku jejich vzájemné kooperace, bude mít patrně větší potenciál přetrvat déle než řešení stanovené třetím subjektem, tedy soudem.

Rychlost řízení v Cochemské praxi je odvozena jednak od stanovené lhůty, během které by mělo proběhnout první řízení ve věci, jednak od nepsaného pravidla, že řízení je ukončeno nejpozději na třetím jednání. První jednání se dá zjednodušeně označit jako informační schůzka, na které soudce zjistí, zda rodiče jsou či nejsou schopni dospět k dohodě sami. Druhé jednání proběhne nejpozději po třech měsících. Pokud rodiče dosáhli dohody za pomoci rodinné poradny, je tato dohoda schválena, pokud ne, je stanoven soudní znalec. Nejpozději po třech měsících se uskuteční třetí jednání ve věci, na kterém je buď schválena dohoda dosažená za pomoci znalce, nebo soud ve věci autoritativně rozhodne.

Bez fungujícího systému spolupráce s poradnami je samozřejmě nemyslitelné, aby byl okamžitě aplikován stejný systém i v České republice. Ale alespoň snaha nařizovat první jednání ve věci v co nejkratším možném čase, nedělat bezdůvodně dlouhé prodlevy mezi jednáními a snažit se věc zbytečně neprotahovat a řízení ukončit nejpozději v průběhu několika měsíců, by byla ze strany opatrovnických soudců žádoucí. Nutno podotknout, že aktuálně se samotná rychlost řízení liší soud od soudu a je důsledkem spolupůsobení mnoha okolností. Samozřejmě neopominutelným faktorem je zde i procesní aktivita samotných účastníků. Pokud se rodiče budou odvolávat proti každému dílčímu usnesení, značně to protahuje celé řízení, aniž by prvoinstanční soud měl možnost tuto délku jakkoli ovlivnit.

2. Užší spolupráce orgánů sociálně-právní ochrany dětí a poraden

Orgány sociálně-právní ochrany dětí obvykle mají přehled o pracovištích pomáhajících profesí (poradnách, terapeutických a mediačních centrech) ve svém obvodu. Jsou poté schopny doporučit rodičům, na koho se mohou se svým problémem obrátit. Je opět pouze na iniciativě a vůli jednotlivých pracovníků, zda si vytvoří seznam, kontaktují jednotlivá pracoviště a dohodnou se s nimi na hlubší spolupráci, na tom, jaké klienty – s jakými problémy, v jaké fázi konfliktu, apod. – k nim mohou posílat, na koho konkrétně se v daném zařízení obracet. Důležité přitom je i osobní setkávání pracovníků, díky kterému je možné vytvořit osobní vazby, které pak dovolí přenést spolupráci do méně formální roviny.

Orgány sociálně-právní ochrany dětí mohou rodičům návštěvu poradny doporučit. Pokud rodiče neprojeví žádnou snahu o řešení svého problému, mohou jim povinnost využít odbornou poradenskou pomoc dokonce uložit⁴. Chybí zde ovšem efektivní sankce. Pokud rodiče takovou povinnost nesplní, může orgán sociálně-právní ochrany dětí uložit rodičům pokutu, nebo některé z výchovných opatření. Pokud už povinnost využití odborné poradenské pomoci byla výchovným opatřením a nedošlo ke zlepšení situace, zákon o sociálně-právní

⁴ § 12 odst. 1 a § 13 odst. 1 písm. d) zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů

ochraně dětí zná jako jediný následek odnětí dítěte z rodiny⁵. K tomu je však v praxi v souvislosti s řešením rodičovských konfliktů přistupováno minimálně, pokud vůbec.

Je potřeba, aby si i rodiče uvědomovali dopady svého postoje na dítě, svoji morální povinnost vůči dítěti zajistit mu v mezích možností a s ohledem na všechny okolnosti bezkonfliktní harmonické dětství, neangažovat je do řešení svých partnerských konfliktů a zůstat mu společně dobrými rodiči. Pokud rodiče nejsou schopni si toto uvědomit sami, nebo bez cizí pomoci nedokážou změnit své chování, pak je zpravidla na místě, aby vyhledali odbornou pomoc. Neučiní-li tak dobrovolně, na radu orgánu sociálně-právní ochrany dětí, může jim tato povinnost být orgánem sociálně-právní ochrany dětí uložena, nebo jim ji může uložit i soud.⁶

3. Promítnutí přístupu rodičů k řešení jejich konfliktu do rozhodování soudů

I v případech, kdy je zcela evidentní, že jeden z rodičů využívá svého silnějšího postavení vyplývajícího ze skutečnosti, že s ním dítě po rozpadu vztahu žije, a neprojevuje sebemenší snahu dohodnout se s druhým rodičem na budoucí úpravě ve vztahu k dítěti, naopak se snaží druhému rodiči všemožně zkomplikovat vztah s dítětem a omezit jeho výchovné působení na dítě, české soudy z takového jednání nevyvozují žádné důsledky. Ve většině případů naopak tento rodič, jehož chování je zavrženíhodné jak vůči dítěti, tak i druhému rodiči, v řízení dosáhne svého – dítě je svěřeno do jeho péče, a následně se mu zpravidla i podaří postupně eliminovat až vymazat druhého rodiče ze života dítěte.

Soudy mají prostředky pro řešení takovýchto situací. Není-li možné svěřit dítě do péče druhého rodiče, může být nad výchovou dítěte stanoven dohled, rodičům může být uložena povinnost vyhledat odbornou pomoc, apod. V souvislosti s řešením rodičovských sporů jsou však tyto nástroje využívány minimálně.

4. Oddělení role orgánu sociálně-právní ochrany dětí a opatrovníka dítěte

Prakticky ani v současné době nestojí nic v cestě tomu, aby funkci opatrovníka dítěte vykonávaly subjekty odlišné od orgánů sociálně-právní ochrany dětí. ZŘS neukládá soudu povinnost jmenovat kolizním opatrovníkem orgán sociálně-právní ochrany dětí. Ze zákona vyplývá, že soud „*kolizním opatrovníkem zpravidla jmenuje orgán sociálně-právní ochrany dětí*“⁷. Je otázkou, zda by nebyla vhodná zákonná úprava samostatné instituce kolizního opatrovníka, tedy kdo a za jakých okolností by směl tuto funkci vykonávat, a zda nebude nutné zákonem výslovně upravit, že soudy jmenují kolizním opatrovníkem někoho jiného, než orgán sociálně-právní ochrany dětí, aby skutečně došlo plošně ke změně.

Tento krok není nezbytně nutný pro prosazení myšlenek Cochemské praxe. Ostatně i v Německu došlo k rozdělení rolí orgánu péče o dítě v řízení až přibližně před deseti lety, do

⁵ § 13a zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů

⁶ § 925 OZ

⁷ Srovnej § 455, 469 a 482 ZŘS

té doby orgány péče o dítě plnily stejné úkoly jako naše orgány sociálně-právní ochrany dětí. Mnohem více než o principy Cochemské praxe zde jde o efektivní zastoupení zájmů dítěte. Oddělením funkce opatrovníka dítěte je zaručeno, že tuto funkci bude vykonávat osoba, která není zatížena řešením sporů mezi rodiči, rodiče se ji nesnaží získat na svou stranu a může se plně věnovat pouze dítěti, zjistit jeho skutečné názory, potřeby a ty pak v řízení efektivně hájit.

5. Myšlení a přístup lidí

Aby se mohl změnit systém, musí se v první řadě změnit přístup k němu. Nejen ze strany přímých účastníků, tedy rodičů, ale také ze strany těch, kteří s rodiči pracují, a vnímání těchto osob společností.

Rozumní a zodpovědní rodiče si uvědomují, že pro šťastné a harmonické dětství dítěte jsou důležití oba rodiče. Stále se však najdou rodiče, kteří nedokážou oddělit vnímání vzájemného vztahu v rovině partnerské a v rovině rodičovské. Tento přístup je na jednu stranu pochopitelný (v souvislosti se složitou životní situací související s rozchodem), na druhou stranu je v těchto případech o to důležitější, aby rodičům byla poskytnuta pomoc a neustále jim byl zdůrazňován význam přítomnosti obou rodičů v životě dítěte.

Soudci musí být autoritou, která v konečném důsledku může ve věci rozhodnout, ale neznamená to, že jsou pouze strojem na rozhodnutí a přestávají být lidmi. Na jejich soudcovské vážnosti se vůbec nic nezmění, pokud se budou snažit na rodiče výchovně působit, vést je k dohodě, snažit se přimět je řešit jejich vzájemný konflikt, pokud to nepůjde jinak, pak i za pomoci odborníků.

Advokáti představují pro své klienty nejbližší „spolubojovníky“. Je tedy na nich, aby rodiče usměrňovali, a jsou to pravděpodobně oni, kdo má největší možnost rodiče mírnit v jejich vzájemné averzi a snažit se přimět je řešit věc v nejlepší zájmu společného dítěte smírnou cestou. Advokát, který bude k rodičovskému konfliktu přistupovat v duchu „vyhrát za každou cenu“, je schopen zničit i slušné vztahy a fungující spolupráci mezi rodiči. Zde velmi záleží i na samotných rodičích, jak budou advokáta vnímat. Pokud budou na vedení rodičovského sporu v duchu válečného konfliktu trvat, pak zřejmě služby advokáta, který se bude snažit vést je mírovou cestou, brzy vymění za někoho, kdo je v jejich strategii bude ochotně podporovat.

Orgány sociálně-právní ochrany dětí jsou především rodiči vnímány jako nejučinnější zbraň u soudu. Rodiče vychází z toho, že co před soudem řekne pracovník či pracovnice orgánu sociálně-právní ochrany dětí, to je pro soud zásadní informace a podle toho rozhodne. Rodiče se proto snaží získat pracovníky orgánů sociálně-právní ochrany dětí na svou stranu. Vzájemně se pomlouvají, chodí na sebe oznamovat každou maličkost, nutí orgány sociálně-právní ochrany dětí řešit svoje žabomyší války, aniž by byli ochotni poslouchat dobře míněné rady vedoucí je ke smírnému řešení. Orgány sociálně-právní ochrany dětí jsou přitom přetížené a tento přístup rodičů jim jejich práci neusnadňuje. Jejich úkoly jsou navíc značně

roztříštěné a často až protichůdné. Proto je velmi důležité, aby došlo k oddělení role orgánu sociálně-právní ochrany dětí, který by nadále měl soudu pouze podat objektivní zprávu o poměrech v rodině, a kolizního opatrovníka dítěte, který by se naplno věnoval pouze zastupování dítěte v řízení.

6. Pouhá změna zákona nestačí

Podle našeho názoru není řešením situace pouhá změna zákona. I kdyby zákon přesně upravil podmínky pro řešení rodičovských konfliktů (kdo má s kým spolupracovat, podle jakých pravidel, kdy je třeba se pro spolupráci spojit, kdy využít jaký nástroj, apod.), nebylo by to řešením. Dokud si všichni zúčastnění neuvědomí, že je v jejich zájmu a hlavně v zájmu dětí, aby byl rodičovský problém řešen smírnou cestou v co nejkratším možném čase, nemá smysl jim v této souvislosti stanovovat nějaká pravidla a ukládat povinnosti.

V případě přijetí zákonných opatření bez odpovídající osvěty, vysvětlení potřeby změn a zejména přijetí těchto kroků hlavními aktéry, kterých se týkají (tedy zúčastněnými profesemi), může dojít k situaci, kdy dotčenými subjekty budou pouze hledány cesty, jak zákonná ustanovení obejít, důvody, proč spolupráce předepsaná zákonem nemůže fungovat, a způsoby, jak staré osvědčené metody využívat dál i v intencích nové zákonné úpravy. Pokud myšlenky Cochemské praxe nebudou těmi, kdo je mají uvádět do života, přijaty, dokud se s nimi tyto osoby neztotožní, nemá smysl jim je vnucovat.

Co se o Cochemské praxi říká, ale není to tak úplně pravda

Cochemská praxe se neuplatňuje na řešení rozvodu. Byly prezentovány příspěvky, v nichž jsou myšlenky Cochemské praxe vztahovány na rozvod, řešení vztahu mezi rozvádějícími se manžely.⁸ Původní záměr Cochemské praxe možná s rozvody souvisel, protože přenesení rodičovské péče pouze na jednoho z rodičů ze zákona muselo následovat tehdy, pokud spolu rodiče nežili (přitom společně mohli rodičovskou péči vykonávat pouze manželé). Ale postupně, jak se zákonná úprava měnila, až do stavu, kdy přenesení rodičovské péče pouze na jednoho rodiče je až krajní možností, není v Německu řešení rodičovského konfliktu nutně spojeno s rozvodem. Už z toho důvodu, že soudní rozhodnutí o úpravě práv a povinností k dítěti není nutným předpokladem, podmínkou pro to, aby manželství mohlo být rozvedeno. Pokud se rodiče dohodnou, není vůbec nutné řešit úpravu práv a povinností k dítěti mezi rodiči soudní cestou. Na soud se rodiče obrací pouze v případě, že nejsou schopni se sami dohodnout, nebo trvají na tom, že jejich dohoda bude soudem schválená. V České republice je samozřejmě situace jiná. Aby manželství mohlo být rozvedeno, musí být soudem rozhodnuto o úpravě péče o nezletilé dítě manželů.

V každém případě Cochemská praxe sice řeší napjaté vztahy mezi rodiči, ale nikoliv nutně v souvislosti s rozvodem. Ne všichni rodiče uzavřeli manželství, ke vzniku konfliktu tedy

⁸ MATOUŠEK, O. Cochemská praxe – jiný způsob rozvodu. *Časopis Právo a rodina*. 2014, 16. ročník, č. 8, s. 17-20.

postačuje pouhý rozchod rodičů. Ne vždy musí konflikt mezi rodiči vzniknout pouze v období aktuálního řešení rozchodu či rozvodu, může se tak stát i po uplynutí určitého časového úseku (např. pod vlivem nového partnera některého z rodičů). Principy Cochemské praxe se zaměřují na řešení vztahu mezi bývalými partnery jako rodiči, nikoliv jako partnery. Mnohdy se sice jedná o spojené nádoby – vyřešením partnerského konfliktu se leccos vyjasní a bývalí partneři jsou nadále schopni společně fungovat jako rodiče. Rozvod jako takový se ale Cochemské praxe netýká. Neřeší okolnosti rozpadu manželství (pokud tato otázka není řešena v rámci rodinného poradenství), neřeší majetkové vypořádání, ani otázky výživného (pro rozvedeného manžela, ale ani pro dítě). Cochemská praxe tedy není jiný způsob řešení rozvodu, jak bylo prezentováno v jednom z článků.

Určitými uskupeními jsou myšlenky Cochemské praxe využívány ve snaze prosadit střídavou péči. Smysl Cochemské praxe, tedy přimět rodiče převzít odpovědnost za rozhodování o společném dítěti a společně vykonávat práva a povinnosti vyplývající z rodičovské odpovědnosti, směřuje k základnímu předpokladu střídavé péče, kterým dle našeho názoru je vzájemná spolupráce a komunikace mezi rodiči. V tomto se rozcházíme s názorem Ústavního soudu, který za základní předpoklad považuje shodné výchovné schopnosti obou rodičů, schopnost vzájemné komunikace přitom podle něj není elementární podmínkou⁹. Cochemská praxe ale rozhodně nemá za cíl, aby se rodiče za každou cenu dohodli na střídavé péči o dítě. Střídavou péči jako takovou německé rodinné právo vůbec nezná, ani o ní německé soudy ve větší míře nerozhodují. Pokud se rodiče na střídavé péči v reálném životě dohodnou, může fungovat i bez soudního rozhodnutí. Cílem Cochemské praxe je pouze stav, kdy má dítě možnost být s oběma svými rodiči, oba rodiče se podílejí na jeho výchově, vycházejí spolu a na věcech týkajících se dítěte se dokážou domluvit. Jejich spory nevedou k odcizování dítěte od jednoho z nich, nedochází k vytváření syndromu zavržení rodiče u dítěte, k problémům při styku mezi dítětem a rodičem. Nemusí nutně nastat stav, kdy dítě tráví stejný čas u matky i u otce, cílem je pouze to, že dítěti zůstanou zachováni oba rodiče. Jak konkrétně bude rodinný model nadále fungovat, tedy zda dítě bude žít u jednoho rodiče a s druhým rodičem se bude stýkat, nebo zda bude dítě žít střídavě u obou rodičů, nebo zda bude dítě žít na jednom místě a střídat se u něj budou rodiče, již závisí pouze na rodičích samotných.

Závěr

Cochemská praxe představuje systém interdisciplinární spolupráce subjektů podílejících se na řešení rodičovského konfliktu. Výsledkem této spolupráce jsou v ideálním případě spokojené děti užívající si péče obou svých rodičů a klidní rodiče, kteří spolu dokážou komunikovat bez emocí a zbytečných hádek. Předpokladem pro fungování metod vycházejících z myšlenek Cochemské praxe je především vůle a snaha chtít dělat věci jinak.

Je potřeba zdůraznit, že celý systém stojí a padá především na lidském faktoru. A asi není možné říci, na které straně je existence snahy o smírné řešení v nejlepším zájmu dítěte důležitější. I kdyby krásně spolupracovaly všechny profese, nabízely všestrannou perfektní

⁹ K tomu srovnej nálezy Ústavního soudu ze dne 22. 1. 2015, sp. zn. I. ÚS 1554/14.

pomoc, podporovaly rodiče a tisíckrát jim vysvětlovaly význam smírného řešení, pokud o to právě rodiče nebudou mít zájem, budou zatvrzele vést svoje boje, budou vědět, že si mohou dělat, co budou chtít a nehrozí jim za to žádný postih, odmítnou se podřídit autoritě orgánu sociálně-právní ochrany dětí a pouze čekají na rozhodnutí soudu (kterému se stejně nepodřídí, buď se budou do nekonečna odvolávat, nebo rozhodnutí nebudou respektovat), je to málo. A pokud u rodičů nezafunguje uvědomění si potřeby udělat něco pro svoje dítě, měl by zafungovat alespoň strach, že čím více budou jednat proti jeho zájmům, tím reálnější bude šance, že o ně nakonec mohou úplně přijít. A stejně tak pokud rodiče budou ochotní na svém problému pracovat, v zájmu svého dítěte ho vyřešit, ale nedostane se jim dostatečné pomoci a podpory, některý z rodičů si najde advokáta, který bude za každou cenu chtít dosáhnout výsledku pouze v zájmu svého klienta, soudní řízení bude trvat neúměrně dlouhou dobu a rodina bude muset žít v nejistotě z budoucnosti, pouze se tím na počátku relativně rozumné nebo napravitelné vztahy nevratně zničí.

Cochemská praxe není o zákonech, megalomanských legislativních změnách, i když dobře nastavená právní úprava by jistě byla dobrým impulsem do začátků snah o zavedení principů Cochemské praxe. Cochemská praxe je čistě o přístupu a o myšlení lidí, kterých se problematika rodičovských konfliktů dotýká, ať již na straně těch, kteří jsou jeho přímými aktéry, nebo těch, kteří mají rodičům pomoci tento konflikt řešit.

Myšlenky Cochemské praxe nejsou ani v českém prostředí cizí. Známe sociální pracovníky, soudce i advokáty, kteří se je skutečně snaží aplikovat praxi. S některými jsme měly možnost se osobně setkat, o mnoha dalších jsme slyšely. Ne vždy se ale podaří, aby se na řešení jednoho konkrétního případu podíleli pouze tito pro dobrou věc zaujatí odborníci. Nezbyvá než doufat, že i v České republice se brzy začnou potkávat osvícení jedinci, kteří budou ochotni dělat věci jinak než dosud, dokážou spolupracovat, vytvořit kvalitní systém spolupráce a řešení rodičovských konfliktů ne pro rodiče, ale hlavně pro dítě. A vůbec nevádí, pokud se tak nejprve stane na regionální úrovni. Někde se začít musí.